

ŽYDŲ VAIDMUO PIRMOSIOS SOVIETŲ OKUPACIJOS METAIS

Žydų vaidmuo sovietų okupacijos metais tapo kontroversija, kuri, deja, dažnai apipinta įvairių mitų, prieštarų duomenų citavimo, neatsakingo piktnaudžiavimo statistika bei šaltiniais. Atsiranda net nesąžiningų autorių, mėginančių aiškinti, kad savo elgesiu patys žydai išprovokavo suprantamą lietuvių kerštą, tuo bandant pateisinti tai, kas nepateisinama – dalyvavimą masinėse žydų žudynėse. Todėl ši tema, ypač žydų komunistų vaidmens įvertinimas, reikalauja itin blaivaus, mokliškai pagrįsto požiūrio.

Pirmiausia reikia pabrėžti, kad nėra jokio pagrindo tuomet (kai kurių žmonių manymu net ir dabar) paplitusiam įsitikinimui, kad sovietų valdžia buvusi „žydų valdžia“. Tiesa, pirmaisiais okupacijos mėnesiais žydų komunistų ir komjaunuolių procentas Kaune buvo neproporcingai didelis. 1940 metų pabaigoje iš 376 Kauno komunistų žydų buvo 180, lietuvių 158. Tačiau iš 67 Kauno atstovų lemtingame 1941 metų vasario 5–9 dienomis vykusiam penktajame LKP suvažiavime rusų bei kitų sovietų atstovų buvo 30, žydų 20, lietuvių 17. Tuo tarpu bendras žydų procentas visoje LKP, 1941 metų sausio duomenimis, buvo 16,6%. Tačiau tikrasis LKP veidas atsiskleidė per penktąjį suvažiavimą: iš 266 balso teisę turinčių atstovų net 93 buvo NKVD ir Raudonosios armijos darbuotojai. Pagal tautybę – 107 lietuviai, 100 rusų, 33 žydai, 20 baltarusių, 10 ukrainiečių, 6 kitų tautybių. taigi gausiausi buvo rytų slavų atstovai. Centro komiteto daugumą sudarė lietuviai, kurie skaičiumi dominavo Liaudies Seime, Aukščiausiojoje Taryboje ir Vyriausybės aparate. Vis dėlto pastarųjų trijų institucijų etninė sudėtis mažai reikšminga, nes tai buvo grynai marionetiniai, rimtų politinių klausimų nesprenžiantys organai.

Kalbant apie žydų vaidmenį 1940–1941 metais būtina įsidėmėti, jog žydai komunistai, kaip ir lietuviai komunistai, buvo labai nedidelė bendro etnosu dalis. Žydai komunistai, Mopro nariai ir komjaunimas, žodžiu, komunistuojantis elementas vargu ar sudarė net vieną procentą visų Lietuvos žydų, kurių dauguma priklausė konservatyvių pakraipų judėjimams – judaizmui ir sionizmui. Kitaip tariant, komunistuojančių žydų procentas, kaip dalis visos bendruomenės, mažai skyrėsi nuo lietuvių.

<...> Išties ištremtų, kalėjusių ir šiaip nuo sovietų nukentėjusių žydų buvo keliskart daugiau negu žydų kilmės LKP narių. Pagal vėliausią birželio trėmimų statistiką, žydai sudarė beveik 9% ištremtųjų, t. y. truputį daugiau palyginus su žydų gyventojų proporcija Lietuvoje.

Sužiedėlis S. „Avrahamo Torio Kauno getas: diena po dienos“, in: Tary A. *Kauno getas: diena po dienos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. xxiii–xxiv.